

gazdája, és 47 lelkes háznépe mellett 111 szolgája volt. A Drágfiak többnyire románokkal megtelepített máramarosi, avasi kővárvidéki és szatmári 763 adóportáján 975 gyalog szolgálónép élt.

A civilizációs folyamatok sorával megemlítendő, hogy a Drágfiak uralta Kelet-Szatmárban az ortodox románok körében egyetlen protestáns prédikátor sem tudott gyökeret eresztetni.

Végül Szatmár vármegye sorsa mondhatni modelljét adja a Magyar Királyság által elszenvedett, 1920. június 4-én szentesített erőszaknak. Szatmár vármegyéből 759983 kat. hold nagyságú terület 210 települése, 252321 lakossal – kiknek több mint a fele magyar anyanyelvű volt – került idegen uralom alá. Ez önmagában nem lett volna bűn, ha 1920 után akadt volna akár egyetlen olyan település, amelyiknek a lakosai elmondhatnák, hogy nemzeti gyűlölködés nélkül, igazi demokratikus légkörben élvezik mindazokat az emberi jogokat, amiket a jogfejlődés megvalósított és biztosít állampolgárainak.

Cholnoky Győző

Ötven kép a baltikumi német identitás történelméből

Kaljundi, Linda – Kreem, Tiina-Mall: Friedrich Ludwig von Maydells Fünzig Bilder aus der Geschichte der deutschen Ostsee-Provinzen Russlands: Zur Erforschung baltischer Geschichtsbilder. = Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung. 2017. No. 4. 493-516 p.

A történelmi események vizualizációja, mint például a történelmi festmények, metszetek, rajzok és szobrok, már régóta foglalkoztatják a kutatókat. A múlt kulturális és művészeti aspektusai rendkívül fontosak a korunkbeli emlékezőskultúrában. Először azt kell megismernünk, hogy hogyan értelmezték korábban a történelmi eseményeket, ahhoz, hogy jobban megértsük az aktuális emlékezőskultúránkban kialakult vitákat.

A tanulmány a 19. századi baltikumi német gyarmatosítás ábrázolásával foglalkozik, Friedrich Ludwig von Maydell (1795-1845) *Ötven kép a baltikumi német identitás történelméből* (röviden: *Ötven kép*) című gyűjteménye alapján, amely történelmi illusztrációkat tartalmaz. Nem-

csak Maydell vett át motívumokat más európai művészekről, hanem később az ő munkáit is felhasználták nacionalista éssz és lett alkotók, az eseményeket teljesen új kontextusba helyezve. Szó fog esni Maydell ábrázolási módjáról, az általa megörökített történelmi eseményekről és Maydell műveinek hatásáról más nemzetek emlékezőskultúrájában.

Maydell a korabeli orosz fennhatóság alá tartozó Észtországból született, nemesi családban. A katonai szolgálat után jogot tanult Tartuban, ahol rajzképzésen vett részt. Itt határozta el, hogy művész lesz, ami szokatlan pályafutásnak számított a jómódú családokban, az 1820-as években. Járt Németországban és Rómában, de a többi Rómában élő német művésztől eltérően nem tért át a katolikus vallásra, és protestáns maradt. Ez az elhatározása, illetve az európai keresztény művészet iránti érdeklődése, és a Tartuban lévő baltikumi könyvek és történelmi képgyűjtemények nagymértékben befolyásolták munkásságát.

Maydell elsőként ábrázolta Észtország és Lettország korai történelmét. A képek és a hozzájuk tartozó szöveg az 1156–1291 közötti időszakot dolgozza fel, a keresztény Livónia alapításától egészen a Német Lovagrend győzelméig a pogány lívek ellen a Skujene folyónál. A hús, fekete-fehér metszet létrejöttétől számítjuk a 19-20. századi baltikumi történelmi festészet kezdetét.

1. kép: Friedrich Ludwig von Maydell: Brémai kereskedők először szállnak partra a Daugava torkolatánál

Az első kép Livónia felfedezéséről mesél. Ezt az ábrázolásnál Maydell Franz Nyenstedt (1610) krónikája alapján készítette. Azonban ma már tudjuk, hogy a brémai kereskedők fantáziadús partraszállása csak egy 16. századi fikció. A kép közepén két csoportot látunk, jobb oldalon vannak a német kereskedők, bal oldalon a helyiek, akik kíváncsian nézegetik a külföldi árukat. A kereskedők származására a háttérben lévő brémai zászló utal. A kép középpontjában egy tükör áll, amely itt nem a lívek hiúságát jelképezi, hanem önmaguk és a világ felfedezését. Bal oldalon olcsó üvegyöngyöket csodál meg két nő. Maydell a képen brémaiak és a lívek békés találkozását hangsúlyozza, azonban megkérdőjelezhetetlenül látszik, hogy a jövőben kinek lesz hatalma a másik felett. A teljes kép és annak részletei párhuzamban állnak Amerika felfedezésének korabeli

ábrázolásaival. Maydell elsőként használta a Kolombusz-féle motívumokat a németek középkori hódításának személtetésére.

2. kép: *Friedrich Ludwig von Maydell: Johann von Tisenhausen elesik a rend zászlójával a litvánok elleni, aizkrauklei, szerencsétlen csatában, 1279*

A 2. kép a legkegyetlenebb Maydell képei közül. A kép közepén Tiesenhausent látjuk lováról leesni, miközben egy litván dárdával szúrja le. Gyilkosát eközben pedig egy lovag fejezi le. Esés közben Tiesenhausen átadja a rend zászlaját egy másik katonának, akinek szintén dárda szúródik a testébe. A jobb oldalon lévő lovag az egyik litván támadását hárítja el, míg bal oldalon egy másik litván a lováról leeső német katona torát készül szabályával elvágni. A litvánok kegyetlenségét az is tanúsítja, hogy a képen található egy lefejezett hulla, akinek feje zsákmányként lóg a lovagon ülő litván katona nyergében.

Joggal kérdezhajjuk, hogy miért szentelt Maydell olyan sok figyelmet a livlandi középkor kezdetének? A baltikumi németek számára a középkor a német gyarmat létrejötte és a német uralkodás miatt volt fontos, amelyek formálták a baltikumi német identitást. Nem mondhatjuk, hogy Maydell csak utánozta a korabeli németek középkor iránti lelkesedését, mivel a gyarmatosításról alkotott képbeli elképzelése előrevetíti a későbbi, anyaországban kialakult szemléleteket. Az például, hogy a németek középkori gyarmatosítását a korai újkori gyarmatosításhoz lehet hasonlítani, 1871-ben, a Német Birodalom alapításakor érte el a németeket.

Maydell nem tartotta magát történésznek, de mivel képeihez történelmi szövegeket írt, középkori krónikákat tanulmányozott. Képsorozatának alapja Heinrich *Livlandi krónika*, 1220-as években keletkezett műve volt. Mindketten igazolni akarták a keresztes hadjáratok és a gyarmatosítás fontosságát, habár más szempontból. Heinrich a hódítást a helyiek álnokságával és a bibliai példákkal próbálta megmagyarázni, Maydell pedig a helyiek alacsony fejlettségi szintjével, és azzal, hogy a kultúrának nemcsak joga, hanem kötelessége leküzdeni a barbárságot. Maydell a „sajátjai” és az „idegenek” közötti nézeteltérést, a keresztény vallás és a pogányság ellentéteit ábrázolja képein.

Kutatások igazolják, hogy a történelmi események új ábrázolása jelentéselölódással jár. Ez azt jelenti, hogy a különböző médiumok

közötti átmenet eltéréseket eredményezhet, például ebben az esetben a krónika és a képalbum keletkezési körülményei teljesen mások voltak, és mindkét alkotás alapja, ideológiája más. Tehát a történelmi események képszerű ábrázolása nemcsak egy bizonyos történelmi felfogást erősít meg, hanem akár meg is változtatni.

3. kép: *Friedrich Ludwig von Maydell: Theoderich barátot áldozati halál fenyeget*

A 3. kép szemlélteti a gyarmatosítás legfontosabb pillanatát, a civilizáció és a barbárság találkozását. A békés misszió lehetetlenné válik, miután a lívek Theoderich barátot a pogány isteneknek akarják áldozni. Ez magyarázatot nyújt a későbbi keresztes hadjáratokra. Theoderic a kép kompozíciójának közepén van, lovon ül, amely a barát sorsáról dönt: ha a ló jobb lábbal lép át az előtte keresztezett dárdákon, akkor a szerzetes életben marad, ha ballal, akkor meghal. A ligetben emberfejű fák találhatóak, utalva ezzel a fából kinövő pogány istenekre Heinrich krónikájából. Habár a krónika szerint a barát sorsa nem egy ligetben dőlt el, a helyszín kedvelt 19. századi szimbólum, amely a pogány hitet jelképezi. Az oltár alatt lévő koponyák és csontok utalnak az emberáldozatokra.

Művészettörténeti szempontból említésre méltó a szereplők ruhája. A hosszú, egyszerű szőrmebundák nagyon primitíven és régiesen hatnak. A viselőik vadságát mutatja a parasztcipő, a szénaboglyára hasonlító haj és a hosszú szakáll. Feltűnő az ellentét a lívek és a keresztény szerzetes között, aki arcát az ég felé emeli.

4. kép: *Friedrich Ludwig von Maydell: Az észtek rohamának visszaverése a lett várban, Beverinben*

A 4. képnek szimbolikus jelentése van, és Maydell itt is támaszkodik Heinrich krónikájára. Beverin várát a keresztény kelet-lettek (Latgale, németül Lettgallen egy Lettország öt etnográfiai és földrajzi egysége közül; a szerk.) védik az észtek pogányokkal szemben. A kép nemcsak a németek és a kelet-lettek együttműködéséről szól, hanem a törzsek közti nézeteltérésről is. A képen egy pap elővesz egy hangszert a csata közben, amellyel istent hívja segítségül. Az észtek, akik nyilvánvalóan még sosem hallottak ehhez hasonlót, csodálkozva merülnek bele a zenébe.

Így a német katonai erő és a szellemi értékek, a kultúra is szemben áll a pogánysággal. A papot pajzsok védik, az egyiket kereszt látható, amely megállítja a pogányok dárdáit és fejszéit. A pogányok ereje fogy, ezt szemléltetik az általuk létraként használt a kitört fák.

Maydell ábrázolása a német és baltikumi német művészekon kívül hatott a lett és az észtek alkotókra is. Maydell a baltikumi német ideológia úttörője volt, és a németeket tartotta a középkori gyarmatosítás első és legsikeresebb gyarmatosítóinak az európai népek közül. Ehhez hasonló gondolkodásmód csak az 1870-es években terjedt el Németországban. Peter Janssen (1844-1908) „A Balti-tenger gyarmatosítása a Hanzán keresztül, Kr.u.1201” című festménye Ulrike Plath szerint hasonló elemeket tartalmaz, mint Maydell képei. Ezen kívül Leopold von Pezold (1831-1907), Theodor Albert Sprengel (1832-1900) és Ernst Hermann Schichting (1812-1890) is folytatta Maydell munkásságát.

A 19. század második felében a baltikumi németeknek olyan képekre volt szükségük, amelyek erősítették az identitásukat. Maydells korához képest rohamos megnőtt a Baltikumon élők (beleértve az észtek és lettek) érdeklődése a helytörténet iránt. Kialakult a történelem különböző értelmezése, például az észtek történetírásban idealizálták a németek gyarmatosítása előtti korszakot, és erősen kritizálták a kereszties hadjáratokat.

Érdekes megemlíteni, hogy Maydell képeit lett művészek is felhasználták ahhoz, hogy saját nemzeti történelmet hozzanak létre. Saját igényeikhez igazították az illusztrációkat. Az észtek és lettek történészek majdnem mindig fűztek magyarázatot a baltikumi kollegáiktól átvett szövegekhez, azonban Maydell képeit nagyon gyakran és magyarázat nélkül használták fel.

A gyakori felhasználás egyik oka abban rejlik, hogy a baltikumi és észtek művészetben nagyon kevés illusztráció fordult elő. Másrészt, hogyha az észtek és lettek történészek meg akarták cáfolni a baltikumi németek felfogását, akkor mindenképp fel kellett használniuk a németek eszkezeit a saját történelmi értelmezésükben.

Jó példa erre a sorsdöntésének motívuma, amely megjelenik a baltikumi német, lett és észtek történetírásban. Arturs Baumanis (1867-1904) „A kurok elesett harcosokat égetnek el” című festményén a

pogányok temetkezési rituáléját mutatja be: éjszaka fehérbe öltözött bölcsék és férfiak állnak a tábortűz fényében, sörös korsókat adnak körbe és népzénet játszanak – de nem hárfán, hanem citerán és kürtön.

Az 1919-es Kampmann „Észtország történelme” című tankönyv ábrázolásán Maydell képéhez hasonlóan megtalálható Theoderich barát és a fehér lova előtt keresztezett dárda, de itt a livlandi bölcsék méltóságos, jól öltözött urakként vannak ábrázolva.

Lepo Mikko (1911-1978) 1941-ben a „Felkelés előtt” című festményén ábrázol egy fehér, észtek harcos mellett álló, döntésre készülő lovat. Azonban itt nincs szó Theoderichről, Mikko csak inspirációt merített a jelképrendszerből.

Összefoglalva azt lehet mondani, hogy Maydell jelenetei, amelyek eredetileg az őslakosok alsóbbrendűségét hangsúlyozták, az észtek és lett művészek munkáiban is megjelennek, de náluk egy idealizált, méltóságos, saját kultúrává részékként.

Az *Ötven kép* egyedülálló forrás a 19. századi baltikumi német identitás kutatásához. Nemcsak a képek, hanem a középkori krónikákon alapuló kísérszövegek is szoros kapcsolatban állnak az európai és német történelmi képek hagyományával. Az őslakosok kultúrájának, vallásának, néprajzának vizsgálata befolyásolta a későbbi művészeket és történelmi illusztrátorokat. Az album hatását erősíti a szövegek gyengéd, beidermeier nyelvezete és a néha nyers csatajelenetek kontrasztja. Maydell baltikumi képeinek hagyománya nemcsak a jövőbeli művészeti felfogást befolyásolta, hanem a történelmi tudat kialakulásához és fejlődéséhez is hozzájárult.

Kovács Beáta